

Актуальна тема номера:
“НАЦІОНАЛЬНА ДОКТРИНА ПРИВАТНОГО ПРАВА:
СИСТЕМА ПРИВАТНОГО ПРАВА,
РОЗВИТОК ОСНОВНИХ ІНСТИТУТІВ”

Наталія Кузнецова

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
професор кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
віце-президент – керівник Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України

ВСТУПНЕ СЛОВО

Відновлення поділу права на публічне та приватне, історичні ви-
токи якого йдуть від римської давнини, поставили на порядок денний
важливе запитання: а чи зберігається актуальність галузевої структури
правового масиву, яка за радянських часів, особливо напередодні дру-
гої кодифікації, була запропонована правовою доктриною на заміну кла-
сичної дихотомії “публічне-приватне”? Юристи старшого покоління ще
зі студентської лави запам’ятали загальновідому лєнінську цитату про
те, що “ми нічого приватного не визнаємо, для нас все в галузі госпо-
дарства є публічно-правове, а не приватне”. Вона як східна “мантра”
повторювалась повсякчас, коли потрібно було звести нанівець відмін-
ності між публічним і приватним правом.

Реанімація демократичних засад у регулюванні суспільних відносин,
повернення до ринкової економіки та “відновлення у правах” усього
приватного: власності, статусу особистості, ініціативи тощо, актуалізу-
вали визначення співвідношення різних підходів до побудови системи
права. Дотепер спроби знайти, якщо це взагалі можливо, компроміс між
існуванням двох “мегапідсистем” – публічного і приватного права та
галузевою структурою права, яка передбачає його поділ на основі кри-
теріїв предмета і метода правового регулювання, продовжують продуку-
вати різні варіанти такого співвідношення.

Найбільш поширеним є концепт, відповідно до якого у межах об’єк-
тивно існуючих на принципово різних засадах публічного і приватного
права виділяють галузі публічно-правового спрямування (конституцій-

© Наталія Кузнецова, 2019

не, адміністративне, процесуальне право) та галузі приватноправового спрямування (цивільне, сімейне, трудове, міжнародне приватне право).

Між публічним і приватним правом не можна провести абсолютно незмінну межу (за влучним висловом Й. Покровського – “чітку демаркаційну лінію”), динамічний розвиток суспільних відносин у різних умовах вимагає певних змін у співвідношенні методів їх регулювання з огляду на засади субординації та координації. Але це загалом не змінює “обличчя” приватноправових і публічно-правових норм.

Приватне право залишається правовим масивом, заснованим на децентралізації та свободі окремих індивідів, відносини яких будуються на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення і майнової та організаційної автономії.

Всі відносини, які входять у сферу приватноправового регулювання, впорядковуються, виходячи із загальних принципів децентралізації. Водночас це не виключає у цій сукупності відносин наявності певних особливостей, які дають можливість структурувати правові норми, що за своєю правовою природою є приватноправовими, та виділити в приватному праві як підсистемі – цивільне, сімейне, міжнародне приватне, трудове право.

Стрижнем цієї підсистеми є цивільне право, яке формує загальні (принципові) підходи до регулювання всіх відносин приватноправової сфери. Про це свідчить ч. 1 ст. 9 Цивільного кодексу України (ЦК України), яка передбачає субсидіарне застосування норм ЦК України до відносин, що виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля, а також трудових і сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства.

Систематизація норм цивільного права на сучасному етапі перебуває під впливом динамічного розвитку суспільних відносин – предмет цивільно-правового регулювання розширюється, норми цивільного права охоплюють своїм регулюванням нові сфери. Це, безумовно, позначається і на внутрішній (інституційній) структурі цивільного права, що обумовлює появу нових інститутів, збагачення традиційних новими конструкціями. Таким чином, відбувається добудова, а подекуди – і пербудова як окремих інститутів, так і системи цивільного права загалом.

Передусім це можна проілюструвати на прикладі корпоративних відносин, регулювання яких здійснюється не тільки нормами приватного (зокрема, і перш за все, цивільного) права, а й нормами публічного права. Це обумовлено потребою гарантування та забезпечення належного захисту прав міноритарних акціонерів (або, як інакше кажуть, – “масового інвестора”). Саме з цією метою встановлюються різні обмеження та особлива

регламентація при реалізації корпоративних відносин. Однак і ці обмеження й особливості регламентації не змінюють приватноправової природи самих корпоративних відносин.

Цивільне право на сучасному етапі не може залишатися таким, яким воно було в 60-ті роки минулого століття. Життя стало іншим. Чи можна собі уявити сьогодні фондовий ринок, який розвивається в уявленнях про те, що цінний папір – це обов’язково документ, який посвідчує майнове право, яке можна реалізувати не інакше, як шляхом пред’явлення цього цінного паперу. У сучасних умовах практично весь обіг цінних паперів здійснюється у бездокументарній формі і мало кого дивує формулювання “запис на рахунку”. Можна говорити і про реалізацію вексельного обігу, у зв’язку з чим заслуговують на увагу вексельні угоди та інші цивільно-правові аспекти вексельних правовідносин.

Говорячи про динаміку предмета цивільного права, не можна не згадати про особисті немайнові відносини, які отримали в ЦК України новий статус.

Все це свідчить про те, що розвиток цивільного права в умовах демократизації суспільних процесів, розбудови громадянського суспільства та зміцнення засад правової держави Україна є вагомим поштовхом для подальшого розвитку національної доктрини приватного права.